

Het institut of Verslagen and Medeeelingen uitgegeven door de vier Clas-
sen van het koninklyk nederlandshe Institut van Wettenschappen,
Letterkunde and schoone Kunsten. 1842. 2. 3. 4. 1843. 1. 2. 3.
Flora batava. 131 Lewering.

Mödet den 24de Mai.

Etatsraad *Finn Magnussen* forelæste en Afhandling „om de gamle Skan-
dinavers Inndeling af Dagens Tider og forskjellige Spor deraf hos
deres Efterkommere og flere beslægtede Folk.”

Hedenolds Skandinaver gennemstreifede Havene, ja opsögte
endog fjærne Verdensdele, endskjönt de baade manglede Kompasset og
andre nautiske Hjælpemidler. De vidste dog, forsaavidt det ved Hjælp
af skarpt Syn og vedholdende Opmærksomhed lod sig gjöre, at skjelne
og inddele Verdens Kanter efter Solens, Maanens og Stjernernes Gang,
samt derefter at udregne saavel Aarets Tider som Dagens Stunder eller
Timer.

Islænderne have fra Landets hedenske Tid af bevaret en egen
Kalender, som er grundforskjellig fra den romerske, saavel den Julianske
som den Gregorianske, men derimod (ved et System af 12 Maaneder,
hver paa 30 Dage, med et Tillæg af Epakterne), i Hovedsagen indrettet
efter den Form som Ægypter, Græker, Perser, Inder o. fl. fordum
fulgte, og som endnu følges af de tvende sidstnævnte Folks Efter-
kommere. Denne Kalender nedstammede nærmest fra det gamle Skan-
dinavien (hvor enkelte af Maanedernes ældste Navne endnu bruges). I
nyere Tider veed man ikke at noget Folk i Europa, med Undtagelse af
Islænderne, har fulgt en saadan Aarsudregning; kun blev en meget lig-
nende, som en Efterligning af den Græsk-Ægyptiske, indført i Franke-
rige i Revolutionstiden, men blev, efter faa Aars Forløb, fuldkommen
afskaffet. De hedenske Nordboere inddeelte dog ikke Aaret i Dekader,
men i Uger (*vikur*, i Enkeltt. *vika*). Ugens 6 første Dage bleve af dem,
ligesom af de fleste andre Europæere, saavelsom og af Inderne, helligede

Sol, Maane og visse Guddomme, af hvilke 4 af de sidstnævnte og de saakaldte romanske Folk nærmest kaldtes efter Planeterne, hvis indiske Navne mere ligne de skandinaviske end de romerske eller græske. Formodentlig har ogsaa Löverdagen fordum i vort Norden baaret et lignende Navn. Ved de kristne Geistliges Iver bleve disse hedenske Navne for Ugedagene afskaffede i Island, henved 1107, men i de tre nordiske Riger har man beholdt dem alle, næsten uforandrede, lige til vore Dage. Vel lykkedes det Klerkerne at indføre i Island den romersk-julianske Kalender, med de til den föiede katholske Höitider, Helgendage, Helligaftener, Fastetider o. s. v., med Hensyn til alt det som angik Gudsdyrkelsen og dens Skikke — men derimod kunde de ikke rokke den af Fristaten lovbestedte (paa ethvert Althing for næste Aar höitidelig forkyndte) Kalender, som nöie skulde følges i alle verdslige Anliggender. En af dens Regler, lige modsat de kanoniske, löd saaledes: „Dagen skal, i al (indenlandsk) Aarsudregning antages at komme för end Natten.”

Fra umindelige Tider af have Nordboerne inddeelt Horizonten i 8 lige Afdelinger. En Verdenskant kaldtes af dem *Ætt* eller *Átt* (endnu i Norge *Ætt*, paa Færöerne *Att*) svarende til det gamle tyske *Eht*, *Ett*, af samme Betydning. Deres ældste islandske Navne synes især at være opkomne i det vestlige Norge, hvor de bedst kunde passe, samt hvor de og, ligesaa vel som paa Færöerne, endnu bruges af Almuen; de ere nemlig blevne indførte til Island og Færö af de ældste norske Kolonister. Öst, Syd, Vest og Nord svare til de almindelige Benævnelser; derimod betyder *Landnordr* (Landnord) i ovennævnte Dialekter NO, *Landsuðr* (Landsyd o. s. v.) SO, *Útsuðr* (Udsyd, Havsyd) SV og *Útnorðr* (Udnord, Havnord) NV. De gamle Skandinaver antog, at Solen gjennemløb enhver af disse 8 Afdelinger (*Austrátt*, Östkanten o. s. v.) i 3 Timer; dette Tidsløb kaldtes *Eikt*, *Eykt*, *Öikt*, hvoraf endnu det norske og færöiske *Ökt*, *Ögt*, der har den selvsamme Betydning. Levninger af dette Ords gamle Brug forekomme og, eller ere blevne længe bevarede i Danmarks og Sverriges Almuesprog. *Ætterne* og *Eikterne* afdeelte man atter i tvende lige Dele, som kaldtes *Ætting* eller *Hálfeikt*, endnu paa Færöerne *Halvökt*, saa at Verdenskanterne i alt bleve 16; enhver af dem antoges Solen at gjennemløbe i et Tidsløb der formodentlig især kaldtes *Stund* (Stund) *Dagsstund* (endnu i Dansk Dagstund), svarende efter vor Regning til $1\frac{1}{2}$ Time. Det hele *Ættmál*

(eller, som vi endnu udtrykke det *Ætmaal*, *Etmaal*) indbefattede saaledes det hele Dögn, eller et Tidslöb af 8 Eikter (16 Stunder eller 24 Timer). Etmaalet indeeltes ogsaa i 4 ulige Afdelinger:

- 1) *Morgun* (Morgen) 1 Eikt (2 Stunder, 3 Timer).
- 2) *Dagr* (den egentlige Dag) 3 Eikter (6 Stunder, 9 Timer).
- 3) *Aftan* (Aften) 1 Eikt (2 Stunder, 3 Timer).
- 4) *Nótt* (Natten) 3 Eikter (6 Stunder, 9 Timer).

Af forskjellige Grunde kan man antage, at den borgerlige Dag eller Arbeidsdagen i Island har, ligesaavel som Aarsudregningen, været bestemt ved visse Love eller Vedtægter. Arbeidsdagen maatte især bestemmes for den bedste Sommer- eller Hösttid, da det var af Vigtighed for Landboerne, at Arbeidsfolkene da i rette Tid skulde tage fat paa det dem paalagte Værk. Den antoges at begynde ved Solens tilsyneladende Indgang i Östkanten (*austrátt*) svarende til vort ONO eller Kl. $4\frac{1}{2}$ f. M. Ved det selvsamme Tidsrum regne og Færöboerne, Nordmændene o. fl. at Arbeidsdagen begynder. Islands ældste skrevne Lov kaldet *Grágás* (vedtaget 1121) med den dertil hørende Kirkelov af 1123 omhandle mange Tilfælde, i hvilke Indbyggerne med Hensyn til Arbejder, Ting og andre offentlige eller paabudne Möder m. m. skulde iagttage visse Stunder eller Tidspunkter af Dagen. Adskillige af de dertil hørende Bestämmelser vare vel allerede optagne i den henved 927 affattede Ulfjotslov, ja vel endog för i ældre Vedtægter.

I Mangel af Uhre og matematiske Instrumenter maatte de gamle Skandinaver overhoved, og Isländerne i Særdeleshed, söge at udfinde visse Bestämmelser for Dagens Stunder eller Timer paa andre Maader, nemlig disse:

- 1) af Solens tilsyneladende daglige Gang. Paa Islands almindelige Landsting, kaldet Althing, der forud som oftest holdtes (fra Aaret 999 af) fra Torsdagen i Sommerhalvaarets 11te Uge til Onsdagaften i den 13de, altsaa omtrent fra den 18de (sidst 24de) Juni til 14 Dage derefter. Stedet, hvor Retten holdtes, ved det saakaldte *Lögberg* eller Lovens Klippe, især Lovsigemandens (Laugmandens eller Præsidentens) Sæde, var uforanderlig bestemt efter gammel Vedtægt. Tider af Dagen, paa hvilke Herredshövdingerne skulde være komne til Tinget, naar forskjellige foreskrevne Retshandlinger skulde begynde o. s. v., bestemtes i Lovbogen ved Solens Skin paa visse

faste Punkter, som Klipper, Klöfte, Marke o. s. v. i Tingets nærmeste, ved særegen Beliggenhed udmærkede Omegn, saaledes som det iagttoges fra Lovsigemandens Sæde. Disse Bestemmelser vare saaledes blot lokale, beregnede for et eneste Sted paa hele Landet. Adskillige andre Retshandlinger, Arbejder (eller deres Ophör) o. s. v., som skulde foretages, udenfor Landstinget, i andre Landets Egne, bestemtes til den Tid, da Solen er eller sees midt (eller lige) i Öst, Vest o. s. v. Man maatte altsaa paa enhver Gaard eller beboet Sted paa hele Landet söge at udfinde disse Himmelkanter; da de vare fundne, maatte man, for ikke at glemme det saaledes erfarede, tage Mærke paa dem ved visse Kjendetegn af den synlige Horizont, som en Bjergspids, Fjeldtop, Höi, Dal, Klöft, Fos (Vandfald), Skjær o. s. v.; hvor disse ikke havdes paa passende Steder, opførte man, istedet for dem, Varder eller Pyramider af Steen, hvorved saa mange af Verdens 8 Hovedkanter betegnedes, som kunde angives af Solens længste daglige Gang. Disse Tegn kaldtes *Dagsmörk*, Dagsmærker, samt *Eiktamörk*, Eiktemærker. De betegnedes sjelden ved Himmelkanternes Navne, men derimod ved Benævnelsen af den derefter antagne Tid af Dagen, som svarede til Solens tilsyneladende Stilling i en eller anden Verdenskant. Visse Retshandlinger m. m. bestemtes da i Loven efter Navnene paa de nysommeldte Dagstider eller Dagsmærker, som endnu iagttages overalt i Island.

Det er interessant at erfare, at den selvsamme Maade for at udfinde Dagsfidens Gang lige til vore Dage er bleven brugt i det vestlige Norge, Islands og Færöernes ældste Kolonisters nærmeste Hjemstavn. Saaledes beskrives den f. Ex. i Sündfjorden (1803) af Arentz: „Indbyggerne inddele et Ætmaal eller fuld naturlig Dag „i 8 Tidslöb. . . . Til Solskive tjene dem alle omliggende Bjerge „og Dale; thi ligesom Solen viser sig at staae over en vis Punkt „af disse, vide de at henregne Tidens Löb til enhver af de för „anföerte Afdelinger, ja endog temmelig nær undertiden til det virke- „lige Timetal paa Uhret, naar man spørger dem hvad Klokken er.” Omtrent det samme berettes af Landt om Færöboerne, der dog i daglig Tale mest rette sig efter Ætterne eller Verdenskanterne, som

haalga (3: halvgaet) Landsuur for Kl $7\frac{1}{2}$ f. M., Landsuur, Kl. 9 f. M. o. s. v.

Naar Skandinaverne fordum vare paa Steder, hvor de ikke kjendte de saakaldte Dagsmærker, rettede de sig blot efter Himmelkanterne og søgte endog at erfare Stedets Beliggenhed (eller Himmelegn) ved at lægge Mærke til den Skygge, som visse Gjenstande kastede, da Solen ved Middag stod lige i Syd.

- 2) Af visse Stjerner's tilsyneladende daglige Gang udregnede Nordboerne fordum Nattens Timer. Islænderne gjøre det endnu og rette sig især, paa ethvert beboet Sted, efter Syvstjernens Stilling, enten i en vis Verdenskant, eller over de sædvanlige, ellers for Solens Löb om Dagen brugelige Dagsmærker.
- 3) Nattens Timer have Nordboerne forhen ogsaa udfundet af Maanens Gang og Stillinger, naar den sees paa Himmelen, f. Ex. (paa Island): Naar den 11 Nætter gamle Maane sees i Havsyd (SV.) er det Døgnets 14de Stund eller Kl. 12 e. M. Endnu kunne kyndige Islændere udregne enhver Maanes Alder paa deres Fingre efter det saakaldte *Fíngrarím's* eller Daktylismens Regler.
- 4) Dagens og Nattens Stunder have Nordboerne og fordum (forsaavidt de boede ved Sökanten) kunnet udregne efter Havets periodiske Forandringer, kaldede Ebbe og Flod; deri have Islænderne endnu en overordentlig Færdighed. Disse Flodændringer staae som bekjendt i nøie Forbindelse med Maanens Qvarteerskifter, især Ny- og Fuldmaane, saa at begge de sidstanførte Maader at udregne Tiden paa derved maatte komme i en temmelig nøie Forbindelse.

Det ældste Islandske, paa vedtagne Dagstider og Dagsmærker grundede, Eiktesystem forandredes efterhaanden i Island og Norge, efter Kristendommens Indførelse, paa forskjellige Maader, især med Hensyn til Dagens antagne Begyndelse samt Benævnelsen af visse Dagstider, hvilke de katolske Geistlige forandrede og forflyttede efter deres egne saakaldte *tíðir* (Tider), Messetider, *horæ canonicæ*, saa at Tidspunktet *Dagmál* f. Ex. forflyttedes fra Kl. $7\frac{1}{2}$ til Kl. 9 f. M. (tilligemed hele Stundens Begyndelse) o. s. v. Herved forvirredes den gamle Dagsudregning meget for mange, indtil den böilærde Laugmand Paul Vidalin (Arne Magnussens mangeaarige Ven og Medarbejder) for mere end 100 Aar siden, i forskjellige endnu ikke udgivne Afhandlinger atter viiste den

gamle Etmaalsregnings rigtige Sammenhæng. De fremkaldte et heftigt Modskrift af Biskop John Arnason, til Forsvar for den nyere katholske Døgnsudregning, hvilken han dog antog for at være bleven brugt i Norden fra umindelige Tider. Det har oplevet 3 trykte Udgaver (den sidste af 1838) hvorfor det af mange i Island nu ansees for at være vel grundet, endskjönt Biskop Finn Johnson for længst (1780) har udgivet en grundig Gjendrivelse deraf i en latinsk (og fölgelig kun lidet bekjendt) Afhandling. Saavel denne Omstændighed, som Dagsmærkernes eller Dags-tidernes Benævnelsers (for det meste urigtige eller unöiagtige) Oversættelser i de trykte islandske Ordböger, foranledigede Afhandlingens udförlige Affattelse. Deri omhandles Dögnets samtlige Eikter og Stunder; de flestes rette Navne vare vel for en stor Deel udfundne af Paul Vidalin og Finn Johnson, men her ere og de af dem ikke navngivne Halveiktens eller Stunders Benævnelser tilföiede, efter nöiagtig Granskning i gamle, saavel trykte som utrykte Skrifter, af hvilke ellers flere Beviissteder for ethvert Dagsmærkes Alder og rette Sted, saavidt muligt, ere blevene samlede. Her ere og for förste Gang Dögnets samtlige 16 Stunders Bestemmelser og Benævnelser blevene jevnförte med tilsvarende norske, svenske, danske og nordfrisiske, tildeels fra Almuens Dialekter, — og endvidere med forskjellige Ord af gamle gothisk-germaniske Sprog, hvilke Gram tildeels meente vare indbragte til Danmark med de kristne Angelsaxer, endskjönt de vistnok ere meget ældre i vort Norden.

Til nærmere Oplysning for Læserne ere tilföiede:

- 1) en fuldstændig oldnordisk Etmaalsskive over Verdens 16 Kanter og de til dem svarende Tidsafdelinger (Eikter og Stunder).
- 2) En sammenlignende Tavle, især med Nordmændenes og Færöboernes endnu brugelige Ætter og Ökter.
- 3) En sammenlignende Tavle over Middelalderens daglige katholske Messetider, med deres islandske, angelsaxiske, ældre danske og endnu (i katholske Lande eller Menigheder) brugelige latinske Benævnelser, hvoraf det erfares, at de blandt Islænderne (og sandsynligviis de ældste danske Kristne) vare 8, endskjönt de i Almindelighed kun regnes for 7.
- 4) En Tavle over Maaneens Alder og Stillinger paa Himmelen, med Hensyn til de gamle Islænderes Maade til deraf at erfare, hvilken Tid det var af Natten.

Her meddeles følgende Oversigt over Døgnets 8 Eikter og 16 Stunder, jevnført med vor nu brugelige Tidsregning.

Døgnet Eikt.		Døg- nets Stun- der.	Solens Stil- ling.	Klokke- slet f. M.	Stunder eller Tidspunkters Benævnelser.
I	<i>Morgun, Mor- gen.</i>	1	ONO.	4½	<i>Hirdis rismál.</i> Vedtaget og tildeels lov- befalet Tid til at staae op for Hyrder, samt for frie Arbeidsfolk i den bedste Sommer- og Hösttid.
		2	Ö.	6	<i>Rismál.</i> Den ellers almindelige Tid at staae op om Morgenens. Tidspunktet, da den indtraadte, kaldtes <i>Midr mor- gun</i> eller Morgenens Midte.
II	<i>(Öndurð, Ön- durn?) öndurðr dagr, den egent- lige Dags første Deel (m. m.).</i>	3	OSO.	7½	<i>Daymál,</i> Dagens Begyndelse, ogsaa <i>Day- verðarmál,</i> Dagmaaltidets Time, af <i>Dagverðr,</i> det nyere skandinaviske <i>Daver, Davre</i> o. s. v., fordem Nord- boernes første Hovedmaaltid.
		4	SO.	9	<i>(Öndurn?) Morgunmál,</i> Morgenmaal, især brugt om den for Kvægets Malkning og andre Meieriarbejder vedtagne Tid. Klerkerne kaldte denne Siund <i>Daymál,</i> og den samme Benævnelse tillægges den nu af mange i Island.
III	<i>Hádegi (Höi- dag eller Middegi (Middagstid).</i>	5	SSO.	10½	<i>Hádegi</i> o: höi Dag.
		6	S.	12	<i>háestr dagr,</i> den höieste Dag (m.m.); Tids- punktet kaldes nu paa mange Steder i Island <i>hádegi,</i>
IV	<i>(Undarn) Ofan- verðr dagr (den sidste Deel af Dagen) m. m.</i>	7	SSV.	1½	<i>Undarn;</i> nu almindelig kaldet <i>Míðmunda.</i> Stundens Begyndelse var den egentlig saakaldede Dags Midte, og kaldes nu ofte i Island <i>Middegi,</i> da Almuen kun pleier at spise kold, men Morgen og Aften varm Mad. I gamle Dage nöde de mere Velhavende paa denne Tid Forfriskninger eller sadde ved Drik- kebordet.
		8	SV.	3	I Hedenöld <i>Eikt dags,</i> efter Kristendom- mens Indførelse <i>Nón.</i>
V	<i>Aftan (Aften).</i>	9	VSV.	4½	<i>Eiktarstarðr,</i> Dags-Eiktetidens Udløb (da alt Arbeide, efter Kristendommens Ind- førelse, skulde ophøre om Helligaftenen.
		10	V.	6	Tidspunktet kaldtes <i>midr aftan,</i> endnu <i>midafstan</i> (Dansk Midaften).
VI	<i>Kvöld (Kvæld) Öndverð nótt (Nattens første Afdeling) m. m.</i>	11	VNV.	7½	<i>Náttmál.</i> Nattens Begyndelse, ogsaa <i>Nátt- verðarmál,</i> Natmaaltidets Time, af <i>nátt- verðr,</i> det nyere danske <i>Nadvere,</i> m. m. Det var fordem Nordboernes andet Ho- vedmaaltid.
		12	NY.	9	<i>Kvöld, Kvöldmál</i> (nu ofte kaldet <i>Nátt- mál).</i> Da indtræffer i Island Kvægets anden Malkningstid.
VII	<i>Míðnætti, Nat- tens midterste Deel (m. m.).</i>	13	NNV.	10½	<i>Háttatími,</i> Sengetid.
		14	N.	12	<i>Míð nótt,</i> Nattens Midte (nu <i>míðnætti).</i>
VIII	<i>Ötta, Otte; ofan- verð nótt, den sildigste Deel af Natten (m. m.).</i>	15	NNO.	1½	<i>ötta; hana-ötta,</i> det gammeldanske Otte (m. m.).
		16	NO.	3	<i>Míðötta,</i> Öttetidens Midte.

Endelig meddeles nogle Oplysninger om 8 Afdelinger af Døgnet hos forskjellige andre gamle Folk, navnlig hos Inder og Birmaner, efter Baber's, Gilchrist's o. fl. trykte, samt Fuglsangs og Westergaards Forfatteren venskabelig meddeelte Underretninger. Deraf erfares det og, at Hinduerne, endnu sidst i det 18de Aarhundrede, udregnede Dagens Timer, dels af Solens Stilling paa Himmelen, dels af Havets Ebbe og Flod.

Mödet den 7de Juni.

Magister *Pedersen* meddeelte nogle Bemærkninger angaaende *Guineas Klima*, stöttede paa de Iagttagelser sammesteds fra, som indeholdes i det under Trykken værende 3die Hefte af *collectanea meteorologica*.

Hvad der ved Thermometriagttagelserne især tildrager sig Opmærksomhed, er den store Uregelmæssighed i Temperaturen daglige Middelforandring for samme Maaned i forskjellige Aar. Forskjellen mellem Temperaturen ved Solens Opgang og den om Middagen i en vis Maaned kan i et Aar være meer end dobbelt saa stor som i et andet; saaledes er Middelforskjellen mellem Temperaturen Kl. 7 Morgen og Kl. 12 Middag i Mai 1832 8⁰3, i 1833 2⁰9, i Septbr. 1831 2⁰1, i 1832 5⁰6, ligeledes Middelforskjellen mellem Kl. 6 Morgen og Kl. 12 Middag i Decbr 1829 8⁰1, i 1830 5⁰7 o. s. v. Og denne Uoverensstemmelse viser sig endogsaa, naar man sammenligner Middeltallene for hele Aar med hinanden indbyrdes, saaledes er Middelforskjellen mellem Temperaturen ved Solens Opgang og den om Middagen i Gjennemsnit af Aaret 1829 6⁰9 og af Aaret 1830 5⁰1, ligeledes Middelforskjellen mellem Temperaturen Kl. 7 Morgen og Kl. 12 Middag i Gjennemsnit af Aaret 1831 3⁰6 og af Aaret 1832 5⁰8. Derimod afvige Eftermiddags- og Aften-Temperaturerne kun lidet fra hinanden i de forskjellige Aar, saa at altsaa Forskjelligheden fornemmelig bestaaer deri, at Temperaturen hæver sig raskere i Löbet af Formiddagen og opnaaer tidligere sin höieste Stand i et Aar end i et andet. Hermed stemmer nu ogsaa den daglige Forandring i Vindretningen godt overens, idet Sü-